

Δ. ΣΥΜΒΟΛΟ

Ένα **σύμβολο** είναι ένα αντικείμενο που αντιπροσωπεύει κάτι άλλο, και στην πραγματικότητα, είναι μέρος της καθημερινής σας ζωής, όχι μόνο ένα κομμάτι της λογοτεχνίας. Στη ζωή μας συναντάμε σύμβολα καθημερινά.

Π.χ Ένας σταυρός αντιπροσωπεύει τη θρησκεία, ή πιο συγκεκριμένα τον Χριστιανισμό

- Λάμπα σημαίνει "νέα ιδέα"
- Μια καρδιά σημαίνει αγάπη
- Ακόμα και τα ονόματά μας είναι σύμβολα που μας αντιπροσωπεύουν ως μεμονωμένους ανθρώπους

Όταν σε ένα λογοτεχνικό κείμενο προβάλλεται ένα συγκεκριμένο σύμβολο που εκφράζει μια ιδέα ή μια αφηρημένη έννοια, η κατανόησή του προϋποθέτει την πράξη και το γεγονός της ερμηνείας. Ο αναγνώστης δηλαδή θα πρέπει να αποκωδικοποιήσει τα σύμβολα του λογοτεχνικού κειμένου, για να μπορέσει έτσι να κατανοήσει τη σημασία τους και τα νοήματα-έννοιες που κρύβονται πίσω από αυτά. Αυτή, ακριβώς, η κατανόηση των συμβόλων συνιστά την πράξη της ερμηνείας τους²¹.

Για να κατανοήσετε καλύτερα τον συμβολισμό, μπορείτε να ρωτήσετε τον εαυτό σας τι μπορεί να αντιπροσωπεύει μια ποικιλία καθημερινών αντικειμένων αν αυτά χρησιμοποιήθηκαν σε ένα κομμάτι γραφής. Για παράδειγμα, σκεφτείτε συναισθήματα ή σκέψεις που έρχονται στο μυαλό όταν βλέπετε τα εξής:

- Λουλούδια (αντιπροσωπεύουν τη φύση, τη γέννηση, την ανάπτυξη, τη θηλυκότητα, την ομορφιά)
- Ιστός αράχνης (αντιπροσωπεύει εμπλοκή, παγίδευση, μυστήριο).

ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟ - ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ

Ο «Προφητικός» είναι στενά συνυφασμένος με το γένος μας, την ιστορία .ο Γύφτος δεν παρουσιάζεται σε αυτόν, βρίσκεται στο επίκεντρο του έργου. Η επινόηση του Γύφτου-Προφήτη αποτελεί ένα τέχνασμα κι έτσι μιλά ο ποιητής για τα μελλούμενα με τρόπο απλό, θετικό και αποκαλυπτικό. (Ο Γύφτος συμβολίζει την αδούλωτη ψυχή, γκρεμίζει το σάπιο, χτίζει το καινούργιο, βγάζει την πατρίδα από τη διαφθορά και την ταπείνωση, την οδηγεί στη λύτρωση και στην αναγέννηση.)

Ο δωδεκάλογος του γύφτου
Με τις παινεμένες χώρες, Χώρα
παινεμένη, θα 'ρθει κι η ώρα,

²¹ Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων Γυμνασίου – Λυκείου, σελίδα 179.

και θα πέσεις, κι από σέν' απάνου η Φήμη
το στερνό το σάλπισμά της θα σαλπίσει
σε βοριά κι ανατολή, νοτιά και δύση.
Πάει το ψήλος σου, το χτίσμα σου συντρίμμι.
Θα 'ρθει κι η ώρα· εσένα ήταν ο δρόμος
σε βοριά κι ανατολή, νοτιά και δύση,
σαν το δρόμο του ήλιου· γέρνεις· όμως
το πρωί για σε δε θα γυρίσει.

Και θα σβήσεις καθώς σβήνουνε λιβάδια
από μάισες φυτρωμένα με γητειές·
πιο αλαφρά του περασμού σου τα σημάδια
κι από τις δροσοσταλαματιές·
θα σε κλαίν' τα κλαψοπούλια στ' αχνά βράδια
και στα μνήματα οι κλωνόγυρτες ιτιές.

.....

Και θα φύγεις κι απ' το σάπιο το κορμί,
ω Ψυχή παραδαρμένη από το κρίμα,
και δε θα 'βρει το κορμί μια σπιθαμή
μες στη γη για να την κάμει μνήμα,
κι άθαφτο θα μείνει το ψοφίμι,
να το φάνε τα σκυλιά και τα ερπετά,
κι ο Καιρός μέσα στους γύρους του τη μνήμη
κάποιου σκέλεθρου πανάθλιου θα βαστά.

Όσο να σε λυπηθεί
της αγάπης ο Θεός,
και να ξημερώσει μιαν αυγή,
και να σε καλέσει ο λυτρωμός,
ω Ψυχή παραδαρμένη από το κρίμα!
Και θ' ακούσεις τη φωνή του λυτρωτή,
θα γδυθείς της αμαρτίας το ντύμα,
και ξανά κυβερνημένη κι αλαφρή,
θα σαλέψεις σαν τη χλόη, σαν το πουλί,
σαν τον κόρφο το γυναικείο, σαν το κύμα,
και μην έχοντας πιο κάτω άλλο σκαλί
να κατρακυλήσεις πιο βαθιά
στον Κακού τη σκάλα, -
για τ' ανέβασμα ξανά που σε καλεί
θα αιστανθείς να σου φυτρώσουν, ω χαρά!
τα φτερά,
τα φτερά τα πρωτινά σου τα μεγάλα!

Ε. ΜΟΤΙΒΟ: ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΦΡΑΣΤΙΚΟ

Είναι ένας ευδιάκριτος και στερεότυπα επαναλαμβανόμενος θεματικός τύπος ή φραστικός τρόπος που επανέρχεται σταθερά και αναλλοίωτα σε ένα λογοτεχνικό έργο ή στο έργο ενός/μιας συγγραφέα ή σε ένα σύνολο λογοτεχνικών έργων. Συχνά, το θεματικό μοτίβο χαρακτηρίζει τη λαϊκή λογοτεχνική δημιουργία μιας ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής, π.χ. των Βαλκανίων (π.χ., η θυσία ενός ανθρώπου στα θεμέλια ενός κτίσματος). Τα φραστικά ή εκφραστικά λογοτεχνικά μοτίβα λέγονται επίσης τυπικοί στίχοι, κοινοί τόποι ή κοινοί τύποι. Το λογοτεχνικό μοτίβο αντλεί κατευθείαν από τη δεξαμενή των λογοτεχνικών αναπαραστάσεων και δεν πρέπει να συνδέεται με το «θέμα» ή τη «θεματική» (π.χ. η «Ξενιτιά» είναι θεματική, ο «γυρισμός του ξενιτεμένου» είναι λογοτεχνικό μοτίβο)²².

Ενώ ένα σύμβολο μπορεί να εμφανιστεί μία φορά στη λογοτεχνία για να δηλώσει μια ιδέα ή ένα συναίσθημα, ένα μοτίβο μπορεί να είναι ένα στοιχείο ή ιδέα που επαναλαμβάνεται σε όλο αυτό το κομμάτι της λογοτεχνίας. Συνδέεται στενά με ένα θέμα, αλλά έχει περισσότερο ρόλο υποστήριξης στο θέμα.

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΜΟΤΙΒΟ

1ο παράδειγμα

Η διαδικασία υποδοχής και φιλοξενίας του επισκέπτη επαναλαμβάνεται στην Οδύσσεια, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται **τυπική**.

Σύμφωνα με το τυπικό της φιλοξενίας στην ομηρική κοινωνία, ο ξενιστής (εκείνος δηλαδή που φιλοξενεί έναν ξένο) είναι υποχρεωμένος:

α. να τον υποδεχτεί εγκάρδια (με προσφώνηση και χειραψία) και να τον προσκαλέσει σε φιλοξενία· αν ο ξένος έχει δόρυ, άλογα, άρμα, να φροντίσει να ταχτοποιηθούν,

β. να του προσφέρει λουτρό (αφού τον λούσουν —συνήθως κάποιες δούλες—, τον αλείφουν με λάδι και τον ντύνουν με καθαρά ρούχα),

γ. να τον φιλέψει (παραχωρώντας του κάθισμα σε θέση τιμητική, φέρνοντας του νερό να πλυθεί, τραπέζι για να φάει, προσφέροντας του εκλεκτή μερίδα φαγητού και πιτό), (σε εξαιρετικές περιπτώσεις ο ξενιστής οργανώνει προς τιμήν του ξένου του επίσημη υποδοχή με γιορτή ή ακόμη και αγώνες),

δ. να τον ρωτήσει ποιος είναι, από πού έρχεται και τι θέλει, μόνον αφού πρώτα τον φιλέψει,

ε. αφού ακούσει το αίτημά του, να το ικανοποιήσει όσο μπορεί,

στ. να προσφέρει στον ξένο διαμονή για όσες μέρες θέλει αυτός,

ζ. να τον αποχαιρετήσει με δώρα που επισφραγίζουν τη φιλία τους.

2ο παράδειγμα

Η αναγνώριση της Ιθάκης από τον Οδυσσέα ακολουθεί μια διαδικασία, που επαναλαμβάνεται και στους επόμενους αναγνωρισμούς της λογοτεχνίας, γι' αυτό χαρακτηρίζεται τυπική:

Η αναγνώριση περνά από τα εξής στάδια:

- α. Προϋπόθεση είναι η πολύχρονη απουσία εκείνου που αναγνωρίζεται. Ο αναγνωριστής είναι οικείο πρόσωπο
- β. υπάρχουν στο σώμα ή στις κοινές δράσεις τους σημάδια και κοινές εμπειρίες
- γ. καλύπτονται από τον αναγνωριζόμενο
- δ. αποκαλύπτεται ο αναγνωριζόμενος και υποβάλλεται σε δοκιμασία
- ε. ακολουθεί αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων.

3ο παράδειγμα-Πρακτική εφαρμογή

«Ο γυρισμός του ξενιτεμένου» (δημοτικό τραγούδι)

Θέμα: του ποιήματος είναι η ξενιτιά

Μοτίβο: ο γυρισμός και τα στάδια της αναγνώρισης

[Το μοτίβο το βρίσκουμε σε πολλά δημοτικά τραγούδια στον ελλαδικό χώρο και στην βαλκανική. Ως σύλληψη ιδέας την πρωτοσυναντάμε στον Όμηρο].

Ερρόδισε γ' η ανατολή και ξημερώνει η δύση,[...]
παν τα πουλάκια στη βοσκή κι οι λυγερές στη βρύση.
Βγαίνω κι εγώ κι ο μαύρος μου και τα λαγωνικά μου.
Βρίσκω μια κόρη πόπλενε σε μαρμαρένια γούρνα.
Τη χαιρετάω, δε μου μιλεί, της κρένω, δεν μου κρένει.
—Κόρη, για βγάλε μας νερό, την καλή μοίρα να 'χεις,
να πω κι εγώ κι ο μαύρος μου και τα λαγωνικά μου.
Σαράντα σίκλους έβγαλε, στα μάτια δεν την είδα,
κι απάνω στους σαρανταδυό τη βλέπω δακρυσμένη.
—Γιατί δακρύζεις, λυγερή, και βαριαναστενάζεις;
Μήνα πεινάς, μήνα διψάς, μην έχεις κακή μάνα;
—Μήτε πεινώ, μήτε διψώ, μήτ' έχω κακή μάνα.

1 Ξένε μου, κι αν εδάκρυσ κι αν βαριαναστενάζω,
τον άντρα 'χω στην ξενιτιά κι λείπει δέκα χρόνους[...].
2—Κόρη μου, ο άντρας σου πέθανε, κόρη μου, ο άντρας σου χάθη:
τα χέρια μου τον κράτησαν, τα χέρια μου τον θάψαν,
ψωμί κερί τού μοίρασα, κι είπε να τα πλερώσεις,
τον έδωκα κι ένα φιλί, κι είπε να μου το δώσεις.
—Ψωμί κερί τού μοίρασες, διπλά να σε πλερώσω,
μα για τ' εκείνο το φιλί, σύρε να σου το δώσει.
3—Κόρη μου, εγώ είμαι ο άντρας σου, εγώ είμαι κι ο καλός σου.
—Ξένε μου, αν είσαι ο άντρας μου, αν είσαι κι ο καλός μου,
δείξε σημάδια της αυλής και τότες να πιστέψω.
4—Έχεις μηλιά στην πόρτα σου και κλημα στην αυλή σου,
κάνει σταφύλι ροζακί και το κρασί μοσκάτο,
κι όποιος το πιει δροσιζεται και πάλι αναζητά το.

— Αὐτὰ εἰν' σημάδια τῆς αὐλῆς, τὰ ξέρει ὁ κόσμος ὅλος,
διαβάτης ἦσουν, πέρασες, τὰ-εἶδες καὶ μου τὰ λέεις.
5 Πες μου σημάδια τοῦ σπιτιοῦ καὶ τότες νὰ πιστέψω.
6— Ἀνάμεσα στὴν κάμαρα χρυσὸ καντήλι ἀνάφτει,
καὶ φέγγει σου πὺν γδύνεσαι καὶ πλέκεις τὰ μαλλιά σου,
φέγγει σου τὶς γλυκὲς αὐγὲς πὺν τὰ καλὰ σου βάζεις.
— Κάποιος κακὸς μου γείτονας σου τὰ 'πε καὶ τὰ ξέρεις.
Πες μου σημάδια τοῦ κορμιοῦ, σημάδια τῆς ἀγάπης.
— Ἐχεις ἐλιά στὰ στήθη σου κι ἐλιά στὴν ἀμασκάλη [...].
— Ἐξένε μου ἐσύ εἶσαι ὁ ἀντρας μου, ἐσύ εἶσαι κι ὁ καλὸς μου.

Πηγή: Ν. Γ. Πολίτης, *Δημοτικά Τραγούδια*. Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήνα 1958 (παρατίθεται στὸ *Ομηρικὰ Ἐπὶ Οδύσσεια*, Α Γυμνασίου, μτφ. Δ.Ν. Μαρωνίτης, Ἀθήνα: ΟΕΔΒ]

Σημείωση: Ἐπάνω στὸ ποίημα ἔχουν υπογραμμιστεῖ τὰ στάδια τῆς ἀναγνώρισης.

Ἀλλὰ μοτίβα εἶναι ἡ μεταβολὴ τῆς τύχης π.χ. ἡ νύφη πὺν κακοπάθησε, ἡ νεκράναστασι
ἐνὸς οἰκεῖου μας γιὰ νὰ εκπληρώσει μιὰ υπόσχεση πὺν ἔδωσε ἐν ζωῇ π.χ. Τοῦ νεκροῦ
ἀδερφοῦ, ἡ θεμελίωσις ἐνὸς οἰκοδομήματος πάνω στὴ θυσιᾷ ἐνὸς ἀνθρώπου π.χ. Τοῦ
γιοφυριοῦ τῆς Ἀρτας.

ΦΡΑΣΤΙΚΟ Ἡ ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΜΟΤΙΒΟ

Ορισμένοι φραστικοὶ τρόποι πὺν ἐπαναλαμβάνονται σταθερὰ καὶ ἀναλλοίωτα σὲ ορισμένα ποιητικὰ κυρίως κείμενα, ἀποτελοῦν φραστικά ἢ ἐκφραστικά μοτίβα (λέγονται ἐπίσης τυπικοὶ στίχοι, κοινοὶ τύποι ἢ κοινοὶ τύποι). Τέτοια μοτίβα (ἢ φόρμουλες) παρατηροῦμε στὰ ομηρικὰ ἔπη καὶ πολὺ συχνὰ στὰ δημοτικά μας τραγούδια. Ἐξάλλου, ορισμένοι ἐκφραστικοὶ τρόποι, ἐπαναλαμβανόμενοι ἀπὸ τραγούδι σὲ τραγούδι, παγιώνονται σὲ σταθερὰ καὶ στερεότυπα ἐκφραστικά σχήματα. Αὐτοὶ οἱ πάγιοι ἐκφραστικοὶ τρόποι ἀποτελοῦν τὰ λεγόμενα ἐκφραστικά μοτίβα ἢ φόρμουλες. Γιὰ παράδειγμα, ὁ στίχος **κυρὰ χρυσή, κυρὰ ἀργυρὴ, κυρὰ μαλαματένια** ἀποτελεῖ φραστικὸ μοτίβο πὺν ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἀκούγεται σὲ πολλὰ δημοτικά μας τραγούδια. Φραστικὸ μοτίβο ἀποτελεῖ καὶ τὸ σχῆμα κύκλου ἢ κυκλικὸ σχῆμα, π.χ. «**σταθεῖτε ἀντρείοι σαν Ἕλληνες καὶ σαν Γραικοὶ σταθεῖτε**». Στὴν Οδύσσεια ὁ ποιητὴς ἀρχίζει καὶ τελειώνει τὸ προοίμιό του ἀπευθυνόμενος στὴ Μοῦσα. Στὴν ἀρχὴ τῆς ζητᾷ νὰ του διηγηθεῖ γιὰ τὸν ἄνδρα τὸν πολὺτροπο καὶ στὸ τέλος τῆς ζητᾷ νὰ διαλέξει τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἀρχίσει νὰ διηγεῖται τὴν ἱστορία τοῦ Οδυσσεύα.

«Ήττα»

Ήττα, Ήττα μου, μοναξιά μου κι ερημιά μου.
Είσαι για με ακριβότερη κι από θριάμβους χίλιους,
Και στην καρδιά μου γλυκύτερη, απ' του κόσμου όλη τη δόξα.

Ήττα, Ήττα μου, αυτογνωσία κι αψηφισιά μου,
Ξέρω, μ' αφορμή δική σου,
πως είμαι νέος ακόμα και γοργοπόδαρος
Κι απαγίδευτος- σε μαραμμένες δάφνες.
Και μέσα σου βρήκα μοναξιάς απάγκειο.
Και τη χαρά κείνου: π' αποφεύγεται και που καταφρονιέται.
Ήττα, Ήττα μου, αστραπόβολο σπαθί κι ασπίδα μου,
Στα μάτια τα δικά σου διάβασα
πως ενθρονισμένος θα πει σκλαβωμένος,
και, ισοπεδωμένος,
και ηττημένος, δε σημαίνει άλλο παρά ολοκληρωμένος

Ήττα, Ήττα μου, τολμηρέ μου σύντροφε,
Θ' ακούσεις και τα τραγούδια μου και τις κραυγές μου και τις σιωπές μου,
Εσύ κι άλλος κανένας, θα μου μιλάς για φτερουγίσματα,
Και για θαλασσινές βιασύνες,
Και για βουνά που λαμπαδιάζουν μες στη νύχτα,
Και μόνο εσύ θα σκαρφαλώσεις, την απότομη
και βραχόσπαρτη ψυχή μου.

Χαλίλ Γκιμπράν

Ερώτηση: Ο γράφων (ή ποιητικό υποκείμενο) χρησιμοποιεί την επανάληψη για να δείξει την πρόθεσή του (θέση του ως προς το θέμα). Τι προσδίδει στο κείμενο και ποιο είναι το επικοινωνιακό αποτέλεσμα στον αναγνώστη;

Απάντηση

«Ήττα» η λέξη που επαναλαμβάνεται, στον τίτλο, προσφώνηση, στην αρχή κάθε στροφής. Αποτελεί φραστικό μοτίβο. Αυτή είναι το θέμα του ποιήματος. Η θέση του προς αυτή είναι... φιλική! Την αποζητά, δεν τη δαιμονοποιεί γιατί από αυτήν έχει μάθει. Εξασφαλίζει τη συνοχή των νοημάτων, δίνει έμφαση στο ζητούμενο, λειτουργεί ως επωδός και συμβάλλει στον διδακτικό τόνο του αποσπάσματος με την οικειοποίηση του όρου από το ποιητικό υποκείμενο και επομένως προτρέπει έμμεσα τον αναγνώστη να μη φοβάται να χάσει.

ΣΤ. ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ – ΠΕΡΣΟΝΑ

Με τη χρήση προσωπείου ο λογοτέχνης επιτυγχάνει α) να δώσει ποικιλομορφία στο είδος, β) να κρύψει την ταυτότητά του και γ) παρεπόμενο της απόκρυψης της ταυτότητας είναι η ταύτιση του αναγνώστη πιο «απελευθερωμένα» με τον ήρωα. Το νόημα των λογοτεχνικών που εμπεριέχουν προσωπείο καθίσταται, επομένως, υπαινικτικό.

Κλασικό παράδειγμα «προσωπείου» ή «περσόνας» ή «πλαστοπροσωπίας» αποτελεί το έργο του Στρατή Μυριβήλη **Η ΖΩΗ ΕΝ ΤΑΦΩ**. Σύμφωνα με το εισαγωγικό σημείωμα από τη Λογοτεχνία της Β' Λυκείου «Το βιβλίο είναι γραμμένο με τη μορφή σειράς επιστολών που υποτίθεται ότι έγραψε ο λοχίας Αντώνης Κωστούλας, για να τις στείλει σε κάποια γυναίκα, χωρίς ποτέ να μπορέσει να τις ταχυδρομήσει. Τα χειρόγραφα, λέει ο συγγραφέας, τα περιμάζεψε, όταν σκοτώθηκε ο συμπολεμιστής του λοχίας, και τα εξέδωσε. Φυσικά πρόκειται για «πλαστοπροσωπία», δηλαδή για συγγραφικό τρόπο που χρησιμοποιεί ο Μυριβήλης, για να εκθέσει τις δικές του εμπειρίες».

Ζ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Για τους χαρακτήρες / πρόσωπα που συναντάμε στα λογοτεχνικά έργα βλέπε Φάκελο Υλικού, σελίδα 178.

ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

«Πώς έγινε ένας κακός άνθρωπος»

1 Θα σας πω πώς έγινε
Έτσι είναι η σειρά

2 Ένας μικρός καλός άνθρωπος αντάμωσε στο
δρόμο του έναν χτυπημένο

Τόσο δα μακριά από κείνον ήτανε πεσμένος και λυπήθηκε

Τόσο πολύ λυπήθηκε
που ύστερα φοβήθηκε

3 Πριν κοντά του να πλησιάσει για να σκύψει να
τον πιάσει, σκέφτηκε καλύτερα
Τι τα θες τι τα γυρεύεις
Κάποιος άλλος θα βρεθεί από τόσους εδώ γύρω,
να ψυχοπονέσει τον καημένο
Και καλύτερα να πούμε
Ούτε πως τον έχω δει

4 Και επειδή φοβήθηκε
Έτσι συλλογίστηκε

5 Τάχα δεν θα είναι φταίχτης, ποιον χτυπούν χωρίς να φταίξει;
Και καλά του κάνουνε αφού ήθελε να παίξει με τους άρχοντες
Άρχισε λοιπόν και κείνος
Από πάνω να χτυπά

6 Αρχή του παραμυθιού καλημέρα σας

Ελενη Βακαλό, Από τη Συλλογή Του κόσμου (1978), εκδόσεις Νεφέλη, Νεοελληνική Λογοτεχνία (Γ
Λυκείου Γενικής Παιδείας) - Βιβλίο Μαθητή (Εμπλουτισμένο)

Χαρακτηρισμός του πρωταγωνιστή, σχόλιο του μαθητή

1. Ονοματοδοσία: Δεν αναφέρεται το όνομά του γιατί θέλει να παρουσιάσει τη
διαχρονικότητα της πράξης του άρα εδώ η ονοματοδοσία ακολουθεί τον κανόνα των
παραμυθιών, δηλαδή αοριστία, όπως και η ίδια η ποιήτρια αναφέρει (6^η στροφή)

2. Η εξέλιξη του χαρακτήρα στην πορεία της πλοκής (στροφές 2-5): αισθήματα
συμπόνιας και λύπης διακατέχουν αρχικά τον ήρωα στους πρώτους τρεις στίχους της
2^{ης} στροφής γιατί βλέπει έναν χτυπημένο άνθρωπο στον δρόμο, αλλά μετά νιώθει φόβο.
Αυτή η μεταβολή στα συναισθήματά του έχει ως κίνητρα τις σκέψεις που κάνει
παρακάτω α) στην 3^η στροφή, δικαιολογώντας τον εαυτό του, με έναν εσωτερικό

μονόλογο, πώς κάποιος άλλος θα τον βοηθήσει τον πεσμένο, αφού ο ήρωας μας φοβάται να μπλεχτεί σε κάτι ή και με κάποιον που δεν γνωρίζει, δείγμα της ευθυνοφοβίας του, και β) προχωράει τη σκέψη του για να δικαιολογήσει ακόμα περισσότερο τον φόβο του ως μικρός άνθρωπος που ήταν στην 5^η στροφή με έναν ακόμα εσωτερικό μονόλογο όπου και μαθαίνουμε πως χαιρέται για το ότι τον χτύπησαν τον άλλον υποθέτοντας πως κάτι κακό θα είχε κάνει. Γίνεται χαιρέκακος και συντάσσεται με τη βόλεψη της άγνοιας αλλά και το άλλοθι που η κοινή γνώμη δίνει πολλές φορές για την αναληγσία της, και δεν είναι άλλο από την εύρεση εξιλαστήριων θυμάτων που δήθεν αντιτιέκονται στους κρατούντες είτε είναι ταραχοποιά στοιχεία κλπ. άρα και καλώς τιμωρούνται ακόμα και με βία. Εμφανώς συγκρούεται με τον εαυτό του ο ήρωας προκειμένου να μην παραδεχτεί την αδυναμία και τον φόβο του να γίνει από μικρός, καλός άνθρωπος κι έτσι αρχίζει και τον χτυπά και ο ίδιος! Γίνεται ένα με το πλήθος που ψάχνει για αφορμές αρκεί να μην κάνει το χρέος του. Η ηθική του πορεία διέρχεται τα παραπάνω στάδια και καταλήγει να χτυπά ο μικρός και καλός γιατί απλώς δεν τόλμησε να νικήσει τον φόβο του για ενδεχόμενες συνέπειες που θα υποστεί αν εμπλακεί ακόμα και σε μια ηθικά αλλά όχι νομικά επιβεβλημένη πράξη. Ίσως αν επιβαλλόταν από τον νόμο η βοήθεια προς τον συνάνθρωπο με τις ανάλογες κυρώσεις ο πρωταγωνιστής θα φερόταν αλλιώς...

3. Φαίνεται μυθοπλασία, παραμύθι, αλλά ειρωνικά και με πικρία το ποιητικό υποκείμενο μας περιγράφει τις δράσεις και τις σκέψεις ίσως πολλών από εμάς, και η αποφώνησή του φανερώνει πως η μέρα μας πρέπει να αρχίζει με αυτόν τον προβληματισμό. Είμαστε και εμείς που το διαβάζουμε μέρος μιας βολεμένης αγέλης ή ανήκουμε στην κατηγορία των ανθρώπων με Α Κεφαλαίο; Ωμές εικόνες, ωμή ζωή αλλά και αλήθειες που αγγίζουν βασικά θέματα της ανθρωπίνης ύπαρξης μας όπως ο φόβος που ίσως στο τέλος μπορεί να δικαιολογήσει κάθε πράξη ή απραξία μας, κατά τη γνώμη μου όμως ποτέ την άσκηση βίας.

Χαϊκού: Πώς μπορεί να αξιοποιηθεί στη λογοτεχνία ως μια παιγνιώδης άσκηση Λίγα λόγια για τα Χαϊκού

Είναι ένα «ακαριαίο» ποίημα, αποτελείται από τρεις στίχους μόνο. Συνήθως ο πρώτος στίχος έχεις πέντε συλλαβές, ο δεύτερος επτά και ο τρίτος πέντε, χωρίς αυτό να αποτελεί απαραίτητα σταθερή νόρμα. Συνολικά αποτελείται από δεκαεπτά συλλαβές μόνο. Το χαϊκού είναι ποιητικό είδος που μας έρχεται από την γιαπωνέζικη λογοτεχνία. Όσον αφορά το περιεχόμενο και το θέμα του έχει τα εξής χαρακτηριστικά: Συλλαμβάνει την ουσία μια στιγμής, ενός συναισθήματος, μιας σκέψης, αποδίδοντάς τα με μια εικόνα. Είναι σαφές και περιεκτικό, χαρακτηρίζεται για την απλότητα αλλά και την ευρηματικότητά του. Χαϊκού ίσως έχουμε δημιουργήσει όλοι μας κάποια στιγμή στον γραπτό ή προφορικό μας λόγο, εκφράζοντας ένα στιγμιαίο συναίσθημα, χωρίς να το ξέρουμε! Μια μικρή απόσταση στο μέτρο μάς επιτρέπει...

Παράδειγμα Χαϊκού και αξιοποίησή του

Λόγω της υπερβολικής συντομίας, ένα χαϊκού από μόνο του δύσκολα μπορεί να αποτελέσει θέμα προς αξιοποίηση σε μαθητικές εξετάσεις, πόσω μάλλον αν βαθμολογείται με 15 μονάδες. Γι' αυτό ο συνδυασμός τριών ή τεσσάρων χαϊκού με συναφείς εικόνες ή νοήματα που εξασφαλίζουν τη νοηματική αλληλουχία του συνολικού θέματος θα ήταν μια πρωτότυπη εφαρμογή κι εξάσκηση πάνω στους κειμενικούς δείκτες και την κριτική ικανότητα του μαθητή. Ας δουλέψουμε ένα παράδειγμα.

Χαϊκού 1^ο Το διπλανό φως
 έσβησε· τώρα νύχτα,
 κρύο παγωνιά.

Χαϊκού 2^ο Νύχτα· κι ενώ σε
 Περιμένω, αρχίζει
 Πάλι η βροχή.

(Γιαπωνέζικα χαϊκού Μτφρ. Ρούμπη Θεοφανοπούλου)

Χαϊκού 3^ο Βουλιάζει ο κόσμος
 Κρατήσου, θα σ' αφήσει
 Μόνο στον ήλιο.

Γιώργος Σεφέρης

Χαϊκού 4^ο Έλα στο φως μου
 Σκοτάδι ο βυθός σου· δεξ!
 Η ανάσα μου, δική σου.

Μαρία Γεωργοπούλου

Ερώτηση: α) Ποιον κοινό νοηματικό άξονα εντοπίζετε και στα τέσσερα Χαϊκού; Να βρείτε τρεις κειμενικούς δείκτες που αναδεικνύουν το κοινό αυτό θέμα. α) Να γράψετε το προσωπικό σας σχόλιο για αυτό.

Απάντηση

α) Θέμα των ποιημάτων φαίνεται να είναι τα αντιθετικά συναισθήματα που βιώνει ένας ερωτευμένος ή μοναχικός άνθρωπος. Χαϊκού απ' τα δύο άκρα του πλανήτη, Ελλάδα και Ιαπωνία μάς δείχνουν πως τα συναισθήματα των ανθρώπων μπροστά σε συγκεκριμένες καταστάσεις ή βιώματα είναι κοινά ανεξαρτήτως φύλου ή φυλής. Η αντίθεση στα συναισθήματα σκιαγραφείται θαυμάσια στα τρία απ' αυτά τα ποιήματα: «φως»- «νύχτα»(1°), «βουλιάζει»-«κρατήσου»- «μόνο στον ήλιο» (3°), «φως»-«σκοτάδι»- «βυθός»(4°). Το β' ενικό πρόσωπο «σε περιμένω»(2°), «θα σ' αφήσει»(3°), «έλα, δες, δική σου»(4°) αποτυπώνει το νοερό ή πραγματικό διάλογο του ποιητικού υποκειμένου με το ταίρι του ή με τον εαυτό του. Μάς καθιστά κοινωνούς των συναισθημάτων του με την οικειότητα και την αμεσότητα που τα αποδίδει. Και τα τέσσερα μπορούν να είναι εσωτερικοί μονόλογοι, ως επιθυμίες, ευχές ή και πικρία, απόγνωση για τη μοναξιά που βιώνουν τα ποιητικά υποκείμενα ή την έλλειψη ανταπόκρισης. Ο εξομολογητικός τόνος του μονολόγου σε συνδυασμό με τον εικονοπλαστικό χαρακτήρα κάθε χαϊκού- καθένα τους αποτελεί μια οπτικοακουστική εικόνα, ενώ τα δύο τελευταία έχουν και κίνηση στην εικόνα που μας μεταφέρουν, δίνουν στον αναγνώστη τη δυνατότητα να ταυτιστεί ανακαλώντας παρόμοια συναισθήματα ή βιώματα. [Δόθηκαν επιπλέον από τους ζητούμενους κειμενικοί δείκτες].

β) Ένα συναίσθημα, ο έρωτας· ένα άλλο η μοναξιά· ένα τρίτο η προσμονή. Έχω ζήσει και τα τρία! Με έκαναν να φτάσω πιο γρήγορα στη γνώση του εαυτού μου, να καταλάβω τα όρια μου, κάποιος άλλος στην ηλικία μου ίσως δεν στάθηκε σταθερός ακόμα. Υπομονή! Αναρωτιόμουν αν μόνο εγώ έζησα αυτά που μόλις διάβασα και τώρα βεβαιώθηκα: κοινά τα αισθήματα για όλους, κοινές οι αντιδράσεις σ' αυτά. Γεμίζουμε, ολοκληρωνόμαστε. Συνεχίζω. Συνεχίζουμε...